

Dužnosti staratelja osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost i (ne)poštivanje različitosti u porodičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

BORJANA MIKOVIĆ¹

Univerzitet u Sarajevu Fakultet političkih nauka

Sažetak: Mogućnost oduzimanja ili ograničenja poslovne sposobnosti, gotovo u pravilu pojedinim skupinama osoba s invaliditetom, normirana u aktuelnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, pored kršenja osnovnog općeg principa zaštite ljudskih prava: jednakost pred zakonom, ima za posljedicu i nepoštivanje principa različitosti, koji je jedan od ključnih principa profesionalne prakse socijalnog rada. S tim u vezi, zakonom propisana obaveza organa starateljstva da osobu kojoj je odlukom suda oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost stavi pod starateljstvo i imenuje joj staratelja profesionalni socijalni rad dovodi, najblaže rečeno, u vrlo nezavidan položaj, posebno u sferi etičnosti, odnosno poštivanja urođenog ljudskog dostojanstva i principa različitosti. Na tragu navedenog nameće se i pitanje da li u konkretnom slučaju postoji mogućnost poštivanja kako principa različitosti tako i vrijednosti ljudskog dostojanstva.

Budući da je odgovor na ovo pitanje negativan, u radu se, kroz uporednopravnu analizu odgovarajućih odredaba sva tri porodičnih zakona u Bosni i Hercegovini, nastoji sagledati na koji način se, sukladno zakonskim ovlaštenjima i dužnostima staratelja osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, štite prava, interesi i preferencije šticećenika.

Ključne riječi: zakonodavstvo, osobe kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, staratelj, ovlaštenja, dužnosti

Abstract: The option of complete or partial deprivation of legal capacity, exercised almost as a rule for certain groups of persons with disabilities and standardized in the current legislation of Bosnia and Herzegovina, violates not just the fundamental principle of human rights protection, that of equality before the law, but also violates the principle of diversity as one of the key principles in the professional social work practice. In

¹ borjana.mikovic@fpn.unsa.ba

this regard, the legally prescribed obligation of the guardianship body to place under guardianship a person whose legal capacity has been completely or partially removed by a court decision and to appoint a guardian for this person puts professional social workers in a highly unenviable position, especially in the domain of ethics, namely the respect for innate human dignity and the principle of diversity. Following the above, the question arises: is there a way to respect both the principle of diversity and the value of human dignity in this particular case?

Since the answer to this question is negative, this paper provides a comparative legal analysis of the relevant provisions of all three Family Laws in Bosnia and Herzegovina in order to see how, according to the legal powers and duties of the guardians of persons fully or partially deprived of legal capacity, the rights, interests and preferences of the wards are protected.

Keywords: legislation, persons completely or partially deprived of legal capacity, guardian, powers, duties.

Uvod

Institut starateljstva nad osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost u Bosni i Hercegovini (BiH) reguliran je u brojnim zakonskim i podzakonskim aktima. Među njima su, kao ključni pravni izvori njegove primjene, tri porodična zakona:² Porodični zakon Federacije BiH (PZFBiH),³ Porodični zakon Republike Srpske (PZRS)⁴ i Porodični zakon Brčko distrikta BiH (PZBD).⁵ U sva tri navedena zakona institut starateljstva definira se kao oblik zaštite punoljetnih osoba koje nisu sposobne ili nisu u mogućnosti starati se o sebi, svojim pravima i interesima,⁶ pri čemu je stepen utvrđene nesposobnosti pretočen u zakonske odredbe normiranjem da se punoljetnoj osobi prije stavljanja pod starateljstvo

2 U BiH na državnom nivou ne postoji jedinstven porodični zakon, odnosno zakon koji bi regulirao oblast starateljstva. Navedeno je uzrokovano činjenicom da je BiH administrativno složena država, definirana Dejtonskim mirovnim sporazumom, čiji *Aneks IV* predstavlja Ustav BiH. Prema ovom Ustavu, BiH je teritorijalno uređena kao složena država, sastavljena od dva entiteta: FBiH i RS te Brčko distrikta BiH. Uređenje entiteta u BiH je asimetrično – RS je centralizirana s dva nivoa vlasti: nivo entiteta i nivo općina – lokalni nivo, dok je FBiH decentralizirana s tri nivoa vlasti: nivo entiteta, nivo kantona (deset kantona) i nivo općina – lokalni nivo (*Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu*, 2014: 12).

3 Porodični zakon FBiH, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 35/05, 41/05, 31/14 i 32/19.

4 Porodični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 54/02, 41/08 i 63/14.

5 Porodični zakon Brčko distrikta BiH, *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, br. 23/07.

6 V. čl. 160. st. 1. PZFBiH; čl. 11. PZRS; čl. 141. st. 1. PZBD.

odlukom suda može oduzeti ili ograničiti poslovna sposobnost.⁷

U praksi, po pravosnažnosti sudske odluke osoba kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, sukladno zakonu, rješenjem nadležnog organa starateljstva stavlja se pod starateljstvo i time postaje šticećenik o čijim pravima i interesima se brine staratelj, koga također imenuje nadležni organ starateljstva. Stvarno stanje, ili bolje rečeno posljedica ovakvog postupanja je da po pravosnažnosti odluke suda o oduzimanju ili ograničenju poslovne sposobnosti, odnosno stavljanjem osobe pod starateljstvo, takva osoba gubi u potpunosti ili ograničeno mogućnost da svojim postupcima, izjavama i radnjama proizvodi pravne učinke, čime se krše njezina temeljna ljudska prava i autonomija, ali i povređuje njezino ljudsko dostojanstvo i uz navedeno ne poštuje princip različitosti. Ovakvo postupanje u suprotnosti je ne samo s odredbama UN-ove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (CRPD),⁸ posebno onima koje su sadržane u članu 12, gdje se izričito zahtijeva jednako priznanje pred zakonom, što je osnovni opći princip zaštite ljudskih prava neophodan za korištenje ostalih ljudskih prava, nego i s Ustavom BiH (Dejtonski). Naime, Ustav BiH, pored zabrane diskriminacije,⁹ utvrđuje: „BiH i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (...) prava i slobode predviđene u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u BiH. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“ Slične odredbe, vezano za obaveznost primjene i garantiranje najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda, propisuju i Ustav FBiH, Ustav RS i Statut BDBiH.¹⁰

Prezentirano stanje, odnosno drastična neusklađenost zakonodavstva iz oblasti starateljstva s međunarodnim standardima, ali i odredbama sva četiri aktuelna ustava u BiH, uz ustrajavanje na primjeni tzv. tradicionalnog zakonodavstva, koje, pod velom zaštite određenih skupina osoba s invaliditetom, krši princip poštivanja različitosti zajedno s principom jednakosti pred zakonom, profesionalni socijalni rad u BiH dovodi u

⁷ V. čl. 192. st. 1. i 2. PZFBiH; čl. 173. st. 1. i 2. PZBD. PZRS ne normira moguće uzroke za oduzimanje ili ograničenje poslovne sposobnosti.

⁸ Tekst CRPD UN je usvojio 2006. godine, a BiH ratificirala 2010. godine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori*, br. 11/09.

⁹ V. čl. 1. st. 4. Ustava BiH.

¹⁰ V. čl. 2. Ustava FBiH; čl. 5. st. 1. Ustava RS *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 i 48/11; čl. 13. st. 4. Statuta Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 17/08, 39/09 i 2/10-prečišćen tekst.

stanje nemogućnosti primjene i poštivanja osnovnih etičkih principa, među kojima je posebno princip poštivanja različitosti. Drugim riječima, činjenica da je primjena instituta starateljstva nad osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost normirana u aktuelnom bosanskohercegovačkom zakonodavstvu iz oblasti starateljstva s jasno utvrđenim obavezama organa starateljstva, odnosno centara za socijalni rad (CSR), te ovlaštenjima i dužnostima staratelja, koje su iste bez obzira na to da li je staratelj zaposlenik CSR-a ili neka druga fizička osoba, poštivanje principa različitosti u ovakvim okolnostima pred obavezom poštivanja zakona gubi svoju obaveznost. Ovo posebno što je prema bosanskohercegovačkom zakonodavstvu osnovna svrha starateljstva zaštita ličnosti i imovine punoljetnih osoba koje nisu sposobne same se brinuti o svojim pravima i interesima, posebno liječenjem i osposobljavanjem za samostalan život i rad. Stoga je, polazeći od navedenog, ako zanemarimo odredbe CRPD-a, mogući zaključak da dva osnovna principa starateljstva – pružanje starateljske zaštite i društvena zaštita punoljetnih osoba koje nisu sposobne starati se o sebi, svojim pravima i interesima, imaju prioritet u odnosu na poštivanje principa različitosti. Pritom, socijalni radnici su duboko svjesni činjenice da se, pored ostalog, njihova profesija posebno zasniva na poštivanju ljudskog dostojanstva svih ljudi, kao i prava koja iz njegove vrijednosti proizlaze. Na tragu navedenog, u nastavku ovog rada, pored određenja, vrste i izbora staratelja, obrađena je posebno uporednopravna analiza odgovarajućih zakonskih odredaba sva tri bosanskohercegovačka porodična zakona kako bi se u što je moguće većoj mjeri osvijetlile dužnosti i ovlaštenja staratelja punoljetnih osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost.

Određenje staratelja

Staratelj je osoba koju imenuje organ starateljstva, a njegova osnovna dužnost je da vodi brigu o ličnosti, pravima i interesima štićenika, punoljetnih osoba koje su pod starateljstvom. Kako bi ostvario ove dužnosti, staratelj mora biti u stalnom kontaktu sa štićenikom, pratiti njegove potrebe, ali i sve promjene, posebno u vezi sa zdravstvenim stanjem štićenika, da bi se blagovremenom reakcijom spriječila pojava i napredovanje bolesti te pristupilo liječenju.

Svijest o važnosti izbora staratelja, odnosno o tome koja će osoba i kako vršiti starateljsku funkciju, od čega zavisi i sama kvaliteta starateljske

zaštite, prisutna je u bosanskohercegovačkom porodičnom zakonodavstvu. Ono u svojim odredbama decidirano normira uslove i postupak za izbor staratelja, njegova prava i dužnosti (briga za ličnost šticećenika, zastupanje šticećenika, pribavljanje materijalnih sredstava), kontrolu rada staratelja, njegovu odgovornost za štetu koju je skrivio za vrijeme vršenja funkcije, te prestanak/razrješenje staratelja starateljske dužnosti. Za razliku od pojma 'starateljstvo', čije je određenje dato u sva tri porodična zakona u BiH, nijedan od ovih zakona ne određuje pojam 'staratelj', što se u stručnoj literaturi objašnjava da se „to čini u pravnoj teoriji“ (Traljić, Bubić, 2007: 246). U ovom kontekstu, na osnovu istraživanja provedenog u odgovarajućoj literaturi, posebno s prostora bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), jedno od najčešće citiranih određenja pod pojmom 'staratelj' podrazumijeva: „Poslovno sposobno fizičko lice, koje ima potrebna lična svojstva i sposobnosti, postavljeno od organa starateljstva, po svom prethodnom pristanku, da se samostalno, brižljivo i savjesno stara o ličnosti, pravima i interesima šticećenika i da savjesno upravlja njegovom imovinom, pod nadzorom organa starateljstva“ (Bakić, 1985: 416). Dato određenje, iako možda na prvi pogled izgleda nepotpuno, sadrži gotovo sve elemente normirane u odgovarajućim odredbama sva tri aktuelna porodična zakona u BiH vezane za osnovne kriterije imenovanja staratelja. Ti elementi su sljedeći:

Staratelj je isključivo fizička osoba koja mora imati poslovnu sposobnost, potrebna lična svojstva i sposobnosti za vršenje dužnosti staratelja.

Pravna osoba se ne može imenovati za staratelja iako sva tri aktuelna porodična zakona u BiH normiraju mogućnost da organ starateljstva, kao pravna osoba, dužnost staratelja vrši neposredno, bez određivanja staratelja.¹¹ Međutim, ovdje se također, u sva tri navedena zakona, normira i mogućnost da organ starateljstva, koji dužnost staratelja vrši neposredno, za vršenje dužnosti staratelja imenuje osobu zaposlenu u organu starateljstva, što nedvosmisleno znači da dužnost staratelja i kod neposrednog starateljstva vrši fizička osoba.¹²

11 Čl. 165. st. 1. PZFBiH; čl. 179. st. 1. PZRS; čl. 146. st. 1. PZBD.

12 V. čl. 165. st. 4. PZFBiH i čl. 146. st. 4. PZBD. PZRS (čl. 176) ne normira interes šticećenika i okolnosti slučaja kao uslove za neposredno vršenje starateljstva, kao što decidirano ne normira ni da se u slučaju neposrednog vršenja poslova starateljstva od strane organa starateljstva za vršenje dužnosti staratelja imenuje osoba zaposlena u organu starateljstva. Međutim, u sadržaju čl. 195. st. 1. PZRS, koji normira obavezu staratelja na podnošenje odgovarajućeg izvještaja o radu, jasno stoji: „U slučaju neposrednog starateljstva, izvještaj je dužan da podnese radnik organa starateljstva ili drugo lice koje u ime organa starateljstva vrši poslove starateljstva.“

Imenovanje staratelja vrši se na osnovu principa dobrovoljnosti. Osoba koja se imenuje za staratelja treba prethodno, prije imenovanja, dati pristanak, čime se s jedne strane osiguravaju interesi štićenika, a s druge strane stvaraju određene garancije da će ta osoba na najbolji mogući način vršiti preuzetu dužnost i obaveze. U aktuelnim porodičnim zakonima u BiH izuzetak od principa dobrovoljnosti sadrži PZ RS, koji normira da se najbliži krvni srodnici u pravoj ili pobočnoj liniji mogu imenovati za staratelja i bez njihovog prethodnog pristanka ako organ starateljstva ocijeni da je to neophodno,¹³ što se najvjerovatnije u praksi rijetko ili nikako ne primjenjuje. U suprotnom, takvo postupanje može dovesti u pitanje interes štićenika, posebno zbog mogućnosti nesavjesnog i neodgovornog vršenja nametnute starateljske dužnosti.

Staratelj svoje obaveze vrši samostalno, ali uz nadzor organa starateljstva. Istovremeno, za učinjene propuste staratelj, zavisno od vrste i težine propusta, odgovara administrativno, građanski i krivično.

Pobrojani elementi sadržani u citiranom određenju pojma staratelj, uz to što čine bitne odrednice sva tri porodična zakona u BiH, gotovo na identičan način bili su normirani i u Porodičnom zakonu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (PZ SRBiH), ali i u odgovarajućem zakonodavstvu SFRJ. Stoga je moguće zaključiti da su njihova preciznost, ali i kontinuirano normiranje u odgovarajućem zakonodavstvu BiH od 1965. godine do danas vjerovatno ključni razlog što se ni u jednom od aktuelnih porodičnih zakona u BiH pojam staratelj ne određuje posebno.

Vrste i izbor staratelja

Vrste staratelja, odnosno podjela/klasifikacija staratelja u pravnoj teoriji (Mladenović, 1989: 35; Bakić, 1985: 417-418; Traljić, Bubić, 2007: 251-252; Alinčić, Hrabar, Jakovac-Lozić, Korać Graovac, 2007: 383-387), određuju se prema različitim kriterijima, kao što su: a) broj štićenika prema kojima se vrši dužnost staratelja; b) priroda i obim dužnosti staratelja; c) vremensko trajanje funkcije staratelja.

U odnosu na broj štićenika prema kojima staratelj obavlja starateljsku dužnost mogu se izdiferencirati sljedeće dvije vrste staratelja: individualni i kolektivni staratelj.

– *Individualni staratelj* je osoba koja je rješenjem organa starateljstva

¹³ V. čl. 179. st. 4. PZRS.

imenovana za vršenje starateljske dužnosti samo nad jednim ili nad više štíćenika.¹⁴ Ovdje također treba istaći da organ starateljstva imenovanje staratelja vrši za svakog pojedinačnog štíćenika posebno. To znači da je i u onim slučajevima kad se ista osoba imenuje za staratelja većem broju štíćenika ta osoba individualni staratelj svakog pojedinačnog štíćenika.

– *Kolektivni staratelj* „vrši starateljsku funkciju prema više štíćenika između kojih postoji neka veza. Osnov starateljstva je isti za sve štíćenike, pa se ono vrši zajednički, kao jedna cjelina“ (Traljić, Bubić, 2007: 251). Ova vrsta staratelja, koja se ni u jednom od tri porodična zakona u BiH kod starateljstva nad osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost ne spominje decidirano, prvenstveno se može odnositi na tzv. zavodskog staratelja. U praksi je to, po sili zakona, direktor ustanove koji starateljsku dužnost vrši prema štíćenicima koji su obuhvaćeni institucionalnim smještajem. Njegova osnovna dužnost je staranje o ličnosti, ali i imovini štíćenika, i to isključivo onoj koja se nalazi u ustanovi. Za sve druge poslove koje ustanova u kojoj je štíćenik smješten ne vrši u okviru svojih redovnih nadležnosti organ starateljstva imenuje staratelja.¹⁵

Prema prirodi i obimu ovlaštenja starateljske dužnosti postoje sljedeće vrste staratelja: matični staratelj, staratelj imovine i posebni staratelj.

– *Matični staratelj* se imenuje svakom štíćeniku kojem je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. On se može izjednačiti s individualnim starateljem, a njegova osnovna dužnost je staranje o ličnosti štíćenika, ali i vođenje računa o uzrocima zbog kojih je nekoj osobi oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, uz nastojanje da se ti uzroci otklone i osoba osposobi za samostalan rad.¹⁶ Pored matičnog staratelja, osobi kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost može se imenovati i staratelj imovine, ali i posebni staratelj.

– *Staratelj imovine* imenuje se uz matičnog staratelja samo u određenim slučajevima – ako štíćenik posjeduje nepokretnu imovinu izvan područja organa starateljstva, tako da matični staratelj nije u mogućnosti starati se o toj imovini.¹⁷ Ovim se osigurava bolja zaštita imovinskih interesa štíćenika.

– *Posebni staratelj* imenuje se štíćeniku kome je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, također uz već imenovanog matičnog staratelja, za

14 V. čl. 165. st. 1. i čl. 166. PZFBiH; čl. 179. st. 1. i čl. 180. PZRS; čl. 146. st. 1. i čl. 147. PZBD.

15 V. čl. 167. PZFBiH; čl. 181. PZRS; čl. 148. PZBD.

16 V. čl. 193. PZFBiH; čl. 210. PZRS; čl. 174. PZBD.

17 V. čl. 208. PZFBiH; čl. 225. PZRS; čl. 189. PZBD.

obavljanje određenih poslova, i to kad između štićenika i staratelja nastane sukob interesa, kao i kad između štićenika i staratelja nastane spor ili kad treba zaključiti neki pravni posao. Ovaj staratelj imenuje se i u slučajevima kad među štićenicima koji imaju istog staratelja treba voditi postupak ili zaključiti pravni posao u kome su interesi štićenika u suprotnosti. U navedenim situacijama svakom od štićenika imenovat će se posebni staratelj za vođenje postupka, odnosno zaključenje posla.¹⁸

U odnosu na vremensku dužinu trajanja starateljske funkcije staratelji se dijele na stalne i privremene staratelje.

– *Stalni/trajni staratelj* imenuje se svim osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost bez vremenskog ograničenja, odnosno trajanja vršenja starateljske funkcije koju obavlja, sve dok za starateljstvom postoji potreba ili do razrješenja staratelja od dužnosti.¹⁹

– *Privremeni staratelj* se, kako i sam naziv govori, imenuje na određeni, u pravilu kraći vremenski period, i to u slučajevima kada punoljetna osoba koja je učesnik u postupku, prema ocjeni organa koji vodi postupak, nije u stanju sama zastupati svoje interese. U skladu s odredbama sva tri aktuelna porodična zakona u BiH, ovaj staratelj se imenuje osobi u toku postupka za oduzimanje ili ograničenje poslovne sposobnosti.²⁰ Njegove ovlasti su iste kao ovlasti staratelja nad osobom kojoj je ograničena poslovna sposobnost, s tim da PZFBiH i PZRS normiraju da organ starateljstva, procjenjujući okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, može odlučiti da privremeni staratelj ima iste ovlasti kao staratelj osobe kojoj je oduzeta poslovna sposobnost.²¹

Vršenje dužnosti privremenog staratelja vezano je za trajanje vanparničnog postupka za oduzimanje/ograničenje poslovne sposobnosti,²² a njegova funkcija prestaje kad rješenje organa starateljstva o postavljanju stalnog staratelja postane konačno, odnosno kad rješenje suda da ne postoje razlozi

18 V. čl. 198. st. 3. i st. 4. PZFBiH; čl. 215. st. 2. i st. 3. PZRS; čl. 179. st. 3. i st. 4. PZBD.

19 V. čl. 184. st. 1. i st. 3. PZFBiH; čl. 199. st. 1. i st. 2. PZRS; čl. 165. st. 1. i st. 3. PZBD.

20 V. čl. 195. st. 1. PZFBiH; čl. 212. st. 1. PZRS; čl. 176. st. 1. PZBD.

21 V. čl. 195. st. 2. PZFBiH; čl. 212. st. 2. PZRS. PZBD ne normira izjednačavanje obaveza i dužnosti privremenog staratelja s dužnostima i pravima staratelja maloljetne osobe.

22 Privremeni staratelj može biti imenovan i na osnovu drugih zakonskih propisa, pa u tom kontekstu treba razlikovati privremenog staratelja u postupku oduzimanja/ograničenja poslovne sposobnosti od npr. privremenog staratelja ostavine, kojeg sud može imenovati tokom ostavinskog postupka kad su nasljednici nepoznati ili nepoznatog boravišta, kao i u ostalim slučajevima (čl. 161. Zakona o nasljeđivanju u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 80/14 i 32/19; čl. 152. Zakona o nasljeđivanju Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 1/09, 55/09, 91/16, i 92/19; čl. 166. st. 1. Zakona o nasljeđivanju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 36/17).

za oduzimanje poslovne sposobnosti postane pravosnažno.²³

Izbor staratelja prema odredbama sva tri aktuelna porodična zakona u BiH je u nadležnosti organa starateljstva, s tim da provođenje postupka izbora zahtijeva maksimalnu odgovornost i poštivanje posebno etičkih i profesionalnih kriterija, principa i kodeksa. U praksi, najčešće nije jednostavno naći osobu koja ispunjava sve zakonom normirane uslove za vršenje ove funkcije i koja istovremeno pristaje prihvatiti se dužnosti staratelja. To se na prvom mjestu odnosi na imenovanje individualnog staratelja iz reda osoba koje su bliske šticićeniku: srodnici, prijatelji i poznanici. Oni, prema informacijama dobivenim od zaposlenika u CSR-u u nekim slučajevima odbijaju prihvatiti se dužnosti staratelja. Stoga se u BiH u navedenoj i sličnim okolnostima za vršioca dužnosti staratelja osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost imenuju zaposlenici organa starateljstva. Drugim riječima, u ovakvim situacijama organ starateljstva dužnost staratelja vrši neposredno, imenovanjem osobe zaposlene u organu starateljstva za vršioca dužnosti staratelja, ne samo ako to zahtijeva interes šticićenika nego i kada to zahtijevaju okolnosti slučaja. U ovom kontekstu posebno treba istaći da nijedan od porodičnih zakona u BiH ne normira ko se od zaposlenih profesionalaca u organu starateljstva ne može imenovati za vršioca dužnosti staratelja.

Za razliku od navedenog, sva tri porodična zakona normiraju da pri imenovanju staratelja organ starateljstva treba uzeti u obzir mišljenje/želje šticićenika ako je on sposoban shvatiti o čemu se radi, kao i mišljenje/želje njegovih bliskih srodnika, s tim što njihovo mišljenje nije obavezujuće za organ starateljstva.²⁴ Pritom ni u jednom zakonu nije predviđeno pravo na žalbu, npr. šticićenika, protiv rješenja o imenovanju staratelja u slučaju da je organ starateljstva imenovao staratelja protivno izraženom mišljenju/želji šticićenika.

Uslove koji moraju biti ispunjeni da bi se neka osoba mogla imenovati za staratelja sva tri porodična zakona u BiH normiraju gotovo identično,²⁵ iskazujući ih u negativnom određenju, tako da se za staratelja ne može imenovati:

Osoba kojoj je oduzeto roditeljsko staranje. Ovakvo normiranje sasvim je razumljivo jer se od osobe kojoj je oduzeto roditeljsko staranje ni u kom

23 V. čl. 195. st. 3. PZFBiH; čl. 212. st. 3. PZRS; čl. 176. st. 2. PZBD

24 Čl. 165. st. 3. PZFBiH; čl. 179. st. 3. PZRS; čl. 146. st. 3. PZBD.

25 Čl. 169. PZFBiH; čl. 150. PZBD. PZRS (čl. 183), izuzev izostavljanja negativno određenog uslova o sklapanju ugovora o doživotnom izdržavanju, gotovo identično kao i ostala dva zakona određuje uslove za imenovanje staratelja.

slučaju ne može očekivati da će starateljsku dužnost obavljati uspješno i u interesu šticećenika.

Osoba kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Navedeno normiranje polazi od stava da se od osobe kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, odnosno odrasle osobe koja nije u stanju da se sama brine o sebi, svojim pravima i interesima, ili koja ugrožava svoja ili tuđa prava i interese, ne može očekivati da je u stanju starati se o drugoj osobi, odnosno da se njezinim imenovanjem garantira ostvarenje svrhe starateljstva. Također, iz ovog uslova jasno proizlazi da se za staratelja može imenovati samo punoljetna poslovno sposobna osoba. To posebno što je „malo vjerovatno da bi centar za socijalnu skrb imenovao skrbnikom maloljetnika koji je postao poslovno sposoban na temelju sklopljenog braka ili sudske odluke zbog toga što je postao roditelj. Takve osobe zbog svoje dobi teško da bi mogle preuzeti brigu o drugoj poslovno nesposobnoj osobi“ (Alinčić i sur., 2007: 384).

Osoba čiji su interesi u suprotnosti s interesima šticećenika. „Ova okolnost čini osobu posebno nepodobnom za staraoca, odnosno nepodobnom samo u odnosu na šticećenika čijim su interesima suprotni njeni interesi“ (Traljić, Bubić: 2007: 249). Utvrđivanje sukoba interesa je u nadležnosti organa starateljstva, a različite životne okolnosti mogu dovesti do njegove pojave, kao npr. vođenje sudskog postupka između šticećenika i staratelja.

Osoba od koje se, s obzirom na njezino ranije i sadašnje vladanje, lična svojstva i odnose sa šticećenikom i njegovim roditeljima, ne može očekivati da će pravilno vršiti dužnost staratelja. Za ovaj uslov karakteristično je da sadrži okolnosti koje neku osobu čine *apsolutno nepodobnom* (lična svojstva i ponašanje, npr. neodgovornost, sklonost devijantnom ponašanju i sl.) i *relativno nepodobnom* (odnos sa šticećenikom i njegovim roditeljima, npr. netrpeljivost, sukob, ranije neriješena imovinska pitanja itd.) za imenovanje staratelja (Traljić, Bubić: 2007: 249).

*Osoba s kojom je šticećenik sklopio ugovor o doživotnom izdržavanju.*²⁶ Budući da se ugovorom o doživotnom izdržavanju uređuje da će davatelj izdržavanja ne samo izdržavati nego i brinuti se o primatelju do kraja njegovog života, uz obavezu primatelja izdržavanja da na njega prenese vlasništvo nad određenim stvarima ili kojim drugim pravima,²⁷ jasno je da su njihovi interesi u sukobu. Ovo dodatno i zbog toga što onaj koji

26 Čl. 169. tač. e) PZFBiH; čl. 150. tač. e) PZBD. PZRS ne normira navedeni uslov.

27 Čl. 146. Zakona o nasljeđivanju FBiH; čl. 139. st. 1. Zakona o nasljeđivanju RS; čl. 150. st. 1. Zakona o nasljeđivanju Brčko distrikta BiH.

daje izdržavanje ima interes da plati što je moguće manje kako bi što više sačuvao imovinu primatelja izdržavanja (štićenika), koja će poslije štićenikove smrti njemu pripasti (Alinčić i sur., 2007: 386). Stoga je sasvim razumljivo da je navedeni odnos nespojiv s funkcijom staratelja, što je u zakonu decidirano i navedeno.

Pobrojani negativno određeni uslovi su identično normirani u PZFBiH i PZBD, dok se u PZRS jedina prisutna razlika, pored uslova koji se ne može vezati za starateljstvo nad punoljetnim osobama da se „za staraoca ne može postaviti lice (...) koje ne pruža dovoljno jemstva da će štićenika vaspitati i odgajati tako da postane odgovoran član zajednice“, odnosi na to da se među pobrojanim uslovima kao prepreka za imenovanje staratelja ne navodi sklapanje ugovora o doživotnom izdržavanju između štićenika i staratelja.²⁸

Tabela 1. Pozitivno određeni kriteriji/uslovi za izbor staratelja normirani u sva tri porodična zakona u Bosni i Hercegovini

R. br.	Čl. 165. i 166. PZ FBiH; čl. 179. PZ RS; čl. 146 PZ BD	Primjedbe
1.	Za staratelja se imenuje osoba koja ima osobna svojstva i sposobnost za vršenje dužnosti staratelja, a koja prije toga pristane da bude staratelj	PZ RS normira da se najbliži srodnici u pravoj ili pobočnoj liniji mogu imenovati za staratelja i bez njihove saglasnosti ukoliko organ starateljstva ocijeni to kao neophodno
2.	Pri imenovanju staratelja organ starateljstva uzet će u obzir i mišljenje štićenika, ako je sposoban shvatiti o čemu se radi, kao i mišljenje bliskih srodnika štićenika	
3.	Organ starateljstva dužnost staratelja vrši neposredno ako to zahtijeva interes štićenika i okolnosti slučaja. Za vršenje dužnosti staratelja imenuje se osoba zaposlena u organu starateljstva	Nijedan od zakona ne normira ko se od zaposlenih u organu starateljstva ne može imenovati za staratelja

²⁸ V. čl. 183. PZRS, čiji je sadržaj identičan čl. 180. PZ SRBiH.

Tabela 2. Negativno određeni kriteriji/uslovi za izbor staratelja normirani u sva tri porodična zakona u BiH

Čl. 169. PZFBiH; čl. 183. PZRS; čl. 150. PZBD	Primjedbe
Staratelj ne može biti osoba: kojoj je oduzeto roditeljsko staranje	
b) kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost	
čiji su interesi u suprotnosti sa interesima šticećenika	
od koje se, s obzirom na njeno ranije i sadašnje vladanje, osobna svojstva i odnose sa šticećenikom i njegovim roditeljima, ne može očekivati da će pravilno vršiti dužnosti staratelja	
sa kojom je šticećenik sklopio ugovor o doživotnom izdržavanju	PZRS kao prepreku za imenovanje staratelja ne navodi sklapanje ugovora o doživotnom izdržavanju između šticećenika i staratelja. Ovo je zadržano iz PZ SRBiH.

U okviru pobrojanih, u zakonima negativno određenih uslova za imenovanje staratelja, može se ukazati i na to da su utvrđene činjenice da je nekoj osobi oduzeto roditeljsko staranje, oduzeta poslovna sposobnost ili sklopljen s njom ugovor o doživotnom izdržavanju pravne naravi. Za razliku od navedenog, situacije u kojima su interesi potencijalnog staratelja i šticećenika u suprotnosti, kao i vladanje, osobine i odnosi staratelja sa šticećenikom okolnosti su činjenične naravi, koje organ starateljstva mora sam utvrditi. U istom kontekstu, organ starateljstva je, nakon isključenja pobrojanih uslova za imenovanje staratelja, obavezan ispitati i da li određena osoba, pored osobina i sposobnosti bitnih za obavljanje dužnosti staratelja, posjeduje i neporecivu spremnost da preuzme brigu o punoljetnoj osobi kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, njezinim pravima i obavezama, uz savjesno upravljanje njezinom imovinom. Uz navedeno, obaveza organa starateljstva je i da prije donošenja rješenja o imenovanju staratelja upozna potencijalnog staratelja s njegovim dužnostima i pravima uz pribavljanje njegovog pristanka.

Dužnosti staratelja

Dužnosti staratelja prema štićeniku, odnosno osobi kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, kao i prema organu starateljstva nastaju kad organ starateljstva po pravosnažnosti sudske odluke o oduzimanju ili ograničenju poslovne sposobnosti donese rješenje o imenovanju staratelja (Traljić, Bubić: 2007: 253), ako ne odluči dužnosti staratelja vršiti neposredno. Ovim rješenjem organ starateljstva istovremeno određuje dužnosti i prava staratelja, koji su za sve staratelje, imenovane punoljetnim osobama prema aktuelnim porodičnim zakonima u BiH, gotovo istovjetni.²⁹

Također, organ starateljstva može rješenjem ograničiti ovlaštenja staratelja ako je to u interesu štićenika i odlučiti da pojedine poslove staratelja vrši neposredno. Pritom organ starateljstva, ako dužnost staratelja vrši neposredno, pojedine poslove može povjeriti stručnoj osobi da ih vrši u njegovo ime i pod njegovim nadzorom.³⁰ Zajednička karakteristika sva tri porodična zakona u BiH je da kao osnovnu dužnost staratelja normiraju savjesno staranje o ličnosti, pravima, obavezama i interesima štićenika i upravljanje njegovom imovinom. Uporedo s ovim dužnostima, staratelj je obavezan „cijeniti mišljenje štićenika koji je sposoban shvatiti o čemu se radi.“³¹ Pobrojane dužnosti staratelja, koje istovremeno imaju značenje načela (Alinčić i sur., 2007: 387), u biti proizlaze iz same svrhe starateljstva

²⁹ Čl. 194. st. 1. PZFBiH; čl. 211. st. 1. PZRS; čl. 175. st. 1. PZBD.

Na osnovu neposrednog uvida u rješenja o imenovanju staratelja osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost (rješenje JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, br. 35/V-13-550-1043/12, od 15. 1. 2013. godine) i osobi kojoj je ograničena poslovna sposobnost (rješenje JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, br. 35/V-13-550-9/14, od 9. 4. 2014. godine), uočeno je da se navedena lista dužnosti, ovlaštenja i prava staratelja ovih dviju kategorija štićenika ne razlikuje. Sadržaji rješenja su identični i glase: „Staratelj je dužan da se savjesno stara o ličnosti štićenika, zdravlju, pravima i obavezama štićenika i da samostalno u ime i za račun štićenika vrši poslove koji spadaju u redovno poslovanje i upravljanje imovinom.

Staratelj ne može bez prethodne saglasnosti organa starateljstva preduzimati poslove koji prelaze okvire redovnog poslovanja ili upravljanja štićenikovom imovinom.

Staratelj može samo sa odobrenjem organa starateljstva u pogledu raspolaganja i upravljanja imovinom i pravima štićenika preduzimati sljedeće poslove:

- otuđiti ili opteretiti nepokretnu imovinu štićenika
 - otuđiti iz imovine štićenika pokretne stvari veće i posebne lične vrijednosti ili raspolagati imovinskim pravima veće vrijednosti
- odreći se nasljedstva ili legata, odbiti poklon
- preduzimati druge mjere određene zakonom

Staratelj je dužan ovoj službi podnijeti izvještaj o svom radu i o stanju štićenikove imovine u januaru svake godine za prethodnu godinu, kao i kada to ova služba zatraži.“

³⁰ V. čl. 168. st. 2. i st. 3. PZFBiH; čl. 182. st. 1. i st. 2. PZRS; čl. 149. st. 2. i st. 3. PZBD.

³¹ V. čl. 171. PZFBiH; čl. 152. PZBD. PZRS ne normira dužnost staratelja da cijeni mišljenje štićenika koji je sposoban shvatiti o čemu se radi.

nad punoljetnim osobama: zaštita osoba koje nisu u stanju same se brinuti o svojoj ličnosti, pravima i interesima. Uz njih, porodični zakoni u BiH normiraju i druge dužnosti staratelja, kao što su: zastupanje štićenika, pribavljanje sredstava za izdržavanje štićenika, podnošenje izvještaja i polaganje računa o radu.

Staranje o ličnosti štićenika ključna je dužnost staratelja imenovanog osobi kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Ona se na prvom mjestu odnosi na brigu o zdravlju štićenika, što istovremeno, uz kontinuirano vođenje računa o uzrocima zbog kojih je štićeniku oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, podrazumijeva i nastojanja da se ti uzroci otklone i štićenik osposobi za samostalan rad.³² Drugim riječima, kako bi se na najbolji mogući način brinuo o zdravlju štićenika, staratelj se mora maksimalno angažirati da se uzroci nesposobnosti, koji su u većoj ili manjoj mjeri vezani za mentalno zdravlje štićenika, odgovarajućim liječenjem otklone ili ublaže. Takav pristup čini jednu od osnovnih pretpostavki ne samo za obrazovanje i stručno osposobljavanje s ciljem bavljenja nekom profesionalnom djelatnošću nego i za vraćanje poslovne sposobnosti štićeniku. Stoga, zaštita ličnosti štićenika obuhvata i angažman na stvaranju odgovarajućih pretpostavki za ostvarivanje njegovih prava, posebno zdravstvenih, socijalnih i ličnih. U ovom kontekstu, staratelj je, npr. u oblasti prava iz socijalne zaštite, ako je to potrebno, ovlašten brinuti se da štićenik ostvari pomoć za izdržavanje, pomoć za podmirenje troškova stanovanja, jednokratnu pomoć, dodatak za pomoć i njegu, ličnu invalidninu, osposobljavanje za samostalan život i rad, smještaj u drugu porodicu itd. U ostvarivanju prava u oblasti zdravstvene zaštite staratelj je, shodno odgovarajućim zakonskim propisima u oblasti zdravstva, ovlašten npr. dati pristanak na medicinski zahvat umjesto štićenika kojem je oduzeta poslovna sposobnost.³³

32 Čl. 193. PZFBiH; čl. 210. PZRS; čl. 174. PZBD.

33 Zakoni iz oblasti zdravstva normiraju da pristanak daju: roditelj, zakonski zastupnik, staratelj (čl. 22. Zakona o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata u FBiH, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 40/10; čl. 42. st. 4. Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 57/22; čl. 31. st. 1. Zakona o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 38/11, 9/13, 27/14, 3/15, 50/18, 34/19, 16/20, 5/23 i 7/23). Pritom isti zakoni normiraju da je nadležni zdravstveni radnik obavezan odmah obavijestiti organ starateljstva ako smatra da su interesi pacijenta i osobe koja daje pristanak na medicinsku intervenciju suprotstavljeni (čl. 22. st. 7. Zakona o pravima i odgovornostima pacijenta FBiH), odnosno ako uoči da zakonski zastupnik pacijenta ne postupa u najboljem interesu osobe kojoj je oduzeta poslovna sposobnost (čl. 42. st. 9. Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS i čl. 31. st. 2. Zakona o zdravstvenoj zaštiti BDBiH). Nijedan od navedenih zakona kada je riječ o medicinskim intervencijama ne propisuje prava osoba s ograničenom poslovnom sposobnošću.

Staranje o imovini šticećenika povezano je sa staranjem o ličnosti šticećenika s obzirom na to da se imovina, ali i druga materijalna sredstva, npr. prihodi, koriste kako bi se poboljšali životni uslovi i zaštita ličnosti šticećenika, ali i kako bi se imovina šticećenika sačuvala od propadanja, uništavanja ili umanjenja. Također, ako za to postoji mogućnost, staratelj je dužan imovinu šticećenika povećati. Izuzetak su slučajevi kad je umanjenje neophodno u interesu šticećenika. Ovakvo postupanje s imovinom, koje proizlazi iz zakona, zapravo govori koliko je staranje o imovini šticećenika zahtjevna dužnost, koju uspješno može vršiti samo staratelj s visokim stepenom odgovornosti i savjesti. Budući da se u praksi i pored odgovarajućih mjera zaštite javljaju slučajevi zloupotrebe imovine šticećenika od staratelja, s ciljem da se takve pojave izbjegnju, sva tri porodična zakona normiraju obavezu organa starateljstva za poduzimanje mjera da se imovina šticećenika popiše i procijeni prije predaje staratelju na upravljanje. Popis imovine vrši komisija koju osniva organ starateljstva, a prisustvuju mu staratelj, šticećenik, ako je u stanju shvatiti o čemu se radi, te držatelj imovine šticećenika.³⁴ U istom kontekstu, organ starateljstva je također dužan, nakon što je pokrenut postupak za stavljanje neke osobe pod starateljstvo, popisati i procijeniti njezinu imovinu i poduzeti mjere za osiguranje imovine i prije donošenja rješenja o stavljanju neke osobe pod starateljstvo.³⁵ U slučaju kad postoji neposredna opasnost po interese šticećenika u pogledu njegove nepokretne imovine, prije popisa i procjene organ starateljstva dužan je zatražiti od suda zabilježbu u zemljišnoj knjizi o pokretanju postupka za stavljanje te osobe pod starateljstvo.³⁶

Zakonskim odredbama da „staratelj samostalno, u ime šticećenika i za njegov račun, vrši poslove koji spadaju u redovno poslovanje i upravljanje imovinom“³⁷ staratelju se daje ovlaštenje da uz ubiranje prihoda i druge dobiti od imovine šticećenika poduzima neophodne poslove za održavanje i osiguranje cjelokupne imovine od mogućeg uništenja. Međutim, bez prethodnog odobrenja organa starateljstva, staratelj ne može poduzimati poslove koji prelaze okvire redovnog poslovanja ili upravljanja šticećenikovom imovinom.³⁸

34 V. čl. 172. PZFBiH; čl. 187. PZRS; čl. 153. PZBD.

35 PZRS (čl. 188. st. 1) i PZBD (čl. 154. st. 1) umjesto „dužan je“ koriste riječ „može“, što upućuje na zaključak da je popis imovine nakon pokretanja postupka za stavljanje pod starateljstvo prema PZFBiH (čl. 173. st. 1) obavezan, dok prema druga dva porodična zakona to nije. Isto se odnosi i na zabilješku u zemljišnim knjigama o pokretanju postupka za stavljanje pod starateljstvo.

36 V. čl. 173. st. 2. PZFBiH; čl. 188. st. 2. PZRS; čl. 154. st. 2. PZBD.

37 V. čl. 176. st. 1. PZFBiH; čl. 193. st. 1. PZRS; čl. 157. st. 1. PZBD.

38 V. čl. 178. PZFBiH; čl. 190. PZRS; čl. 159. PZBD.

U ovom kontekstu, zakoni decidirano normiraju da staratelj samo uz prethodno odobrenje organa starateljstva može: otuđiti ili opteretiti nepokretnu imovinu šticećenika; otuđiti iz imovine šticećenika pokretne stvari veće i posebne lične vrijednosti, ili raspolagati imovinskim pravima veće vrijednosti; odreći se nasljedstva ili legata, ili odbiti poklon; poduzimati druge mjere određene zakonom. U postupku davanja odobrenja staratelju, vezanog za raspolaganje i upravljanje imovinom, odnosno pravima šticećenika, organ starateljstva određuje namjenu pribavljenih sredstava i nadzire njihovu upotrebu.³⁹ Također, prema odredbama sva tri porodična zakona u BiH, staratelj je dužan pri poduzimanju svakog važnijeg posla uzeti u obzir mišljenje šticećenika ako je šticećenik sposoban shvatiti o čemu se radi.⁴⁰

Posebna obaveza staratelja je i staranje o imovini šticećenika koju šticećenik nije stekao svojim radom, a imovinom koja je stečena radom šticećenik samostalno raspolaže, pri čemu je dužan doprinositi za svoje izdržavanje. To se odnosi isključivo na šticećenika kojem je ograničena poslovna sposobnost, jer je prema sva tri porodična zakona njegov staratelj u dužnostima i pravima izjednačen sa starateljem maloljetne osobe koja je navršila 14 odnosno 15 godina života.⁴¹

Zastupanje šticećenika, prema sva tri porodična zakona, obaveza je staratelja kao zakonskog zastupnika šticećenika. Organ starateljstva zastupa šticećenika ako dužnost staratelja vrši neposredno ili ako je ograničio ovlaštenja staratelja i odlučio da šticećenika sam zastupa.⁴² Ovlaštenja staratelja, vezana za zastupanje, zavise od vrste posla u kojem šticećenik učestvuje kao ugovorna strana. U ovom kontekstu, shodno zakonskim odredbama, poslove koje staratelj obavlja moguće je podijeliti na:

Poslove koje staratelj poduzima samostalno, u ime šticećenika i za njegov račun, vezano za redovno poslovanje i upravljanje imovinom šticećenika. Za ove poslove staratelj ne mora tražiti odobrenje organa starateljstva, ali će se pri poduzimanju svakog važnijeg posla uzeti u obzir mišljenje šticećenika ako je ovaj sposoban razumjeti o čemu se radi.⁴³

Poslove za koje je potrebno odobrenje organa starateljstva, kada staratelj poduzima poslove koji prelaze okvire redovnog poslovanja ili upravljanja

39 Čl. 179. st. 1. i st. 2. PZFBiH; čl. 191. st. 1. i st. 2. PZRS; čl. 160. st. 1. i st. 2. PZBD.

40 V. čl. 176. st. 2. PZFBiH; čl. 193. st. 2. PZRS; čl. 157. st. 2. PZBD.

41 V. čl. 194. st. 2. PZFBiH; čl. 211. st. 2. PZRS; čl. 175. st. 2. PZBD.

42 V. čl. 175. PZFBiH; čl. 192. PZRS; čl. 156. PZBD.

43 V. čl. 176. PZFBiH; čl. 193. PZRS; čl. 157. PZBD.

štićenikovom imovinom.⁴⁴ Uz navedeno, sva tri porodična zakona posebno utvrđuju i poslove u pogledu raspolaganja i upravljanja imovinom i pravima štćenika koje staratelj ne može zaključiti bez prethodnog odobrenja organa starateljstva.⁴⁵

U postupku davanja odobrenja staratelju organ starateljstva se rukovodi interesima štćenika čiju zaštitu osigurava, time da u rješenju kojim odobrava poslove raspolaganja i upravljanja štćenikovom imovinom i pravima odredi namjenu pribavljenih sredstava i nadzire njihovu upotrebu.⁴⁶ Zaštita interesa štćenika ostvaruje se i normiranjem da je za poslove kojima se raspolaže njegovom imovinom obavezna notarska obrada isprave.⁴⁷

Pravni posao sa štćenikom, prema odredbama sva tri aktuelna porodična zakona, staratelj može zaključiti isključivo uz prethodno odobrenje organa starateljstva, odnosno ako organ starateljstva procijeni „da to zahtijevaju interesi štćenika i to prije toga odobri“.⁴⁸ Međutim, staratelj u tom poslu ne može zastupati štćenika, nego se za njegovo zaključenje imenuje posebni staratelj.⁴⁹

Poslovi u kojima staratelj ne može zastupati štćenika, odnosno ne može zaključivati poslove u ime i za račun štćenika ni s odobrenjem organa starateljstva, vezani su za ličnost štćenika, imovinu štćenika i koliziju interesa između štćenika i staratelja.

U vezi s navedenim, staratelj ne može zastupati štćenika u ličnim stvarima, odnosno ne može dati izjavu volje umjesto štćenika u slučajevima u kojima je zakon ovlastio štćenika, odnosno osobu kojoj je ograničena poslovna sposobnost da sama izjavi svoju volju (Traljić, Bubić: 2007: 258).

44 V. čl. 178. PZFBiH; čl. 190. PZRS; čl. 159. PZBD.

45 V. čl. 179. st. 1. PZFBiH; čl. 191. st. 1. PZRS; čl. 160. st. 1. PZBD.

46 V. čl. 179. st. 2. PZFBiH; čl. 191. st. 2. PZRS; čl. 160. st. 2. PZBD.

47 Sva tri aktuelna zakona o notarima normiraju: „Pravni poslovi koji za svoju pravnu valjanost zahtijevaju notarsku obradu isprave odnose se na: ... raspolaganje imovinom maloljetnih i poslovno nesposobnih lica...“, čl. 73. st. 1. tač. 2. Zakona o notarima FBiH, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 45/02; čl. 57. st. 1. tač. 2. Zakona o notarskoj službi u Republici Srpskoj, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 28/21; čl. 47. st. 1. tač. 2. Zakona o notarima BDBiH, *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 09/03 i 17/06.

48 V. čl. 177. st. 1. PZFBiH; čl. 194. st. 1. PZRS; čl. 158. st. 1. PZBD.

49 V. čl. 198. st. 3. PZFBiH; čl. 215. st. 2. PZRS; čl. 179. st. 3. PZBD.

Tako staratelj ne može dati izjavu o priznanju materinstva i očinstva⁵⁰ te izjaviti pristanak na sklapanje braka.⁵¹ Također, budući da je „testament strogo lični akt“⁵², staratelj ga ne može sačiniti u ime štíćenika, a isto tako staratelj se ne može u ime štíćenika odreći nasljedstva.⁵³

Vezano za imovinu staratelj ne može štíćenika obavezivati kao žiranta,⁵⁴ niti može davati poklone i druga dobroćina raspolaganja iz štíćenikove imovine (oprost duga, odricanje od prava) (Traljić, Bubić: 2007: 258).

Staratelj također ne može zastupati štíćenika u sporu koji se vodi između štíćenika i staratelja, kao i u drugim slučajevima kada su njihovi interesi u suprotnosti. U ovim slučajevima štíćeniku se imenuje posebni (kolizionni) staratelj.⁵⁵ Također, kada se jedan staratelj stara o više štíćenika između kojih treba da se vodi spor, ili da se zaključi pravni posao u kojem su interesi štíćenika u suprotnosti, staratelj ih ne može zastupati, nego se svakom od štíćenika pojedinačno imenuje poseban staratelj za vođenje spora, odnosno zaključivanje posla.⁵⁶

Pribavljanje materijalnih sredstava, odnosno sredstava za podmirenje troškova života štíćenika, kao što su: stanovanje, ishrana, liječenje itd., obaveza je staratelja koji je dužan, uz pomoć organa starateljstva, poduzeti neophodne mjere radi njihovog osiguranja. Staratelj nije dužan izdržavati štíćenika iz vlastitih sredstava, osim ako to nije obavezan po zakonu.

Budući da prihodi za izdržavanje štíćenika mogu biti različiti, aktuelni porodični zakoni u BiH normiraju obavezu staratelja da izvore

50 V. čl. 57. PZFBiH; čl. 114. PZRS; čl. 53. PZBD.

51 V. čl. 7. st. 1, čl. 8. st. 1. tač. b) i čl. 23. PZFBiH; čl. 14. PZRS; čl. 6. st. 1. PZBD.

Sva tri porodična zakona u BiH (čl. 11. PZFBiH; čl. 32. PZRS; čl. 22. PZBD) normiraju nesposobnost za rasuđivanje kao smetnju za zaključenje braka. Razlika između zakona je u tome što PZFBiH, pored nesposobnosti za rasuđivanje, kao bračnu smetnju navodi i činjenicu da je osobi oduzeta poslovna sposobnost (čl. 11. st. 1. PZFBiH). Međutim, PZFBiH istovremeno normira mogućnost otklanjanja samo bračne smetnje nesposobnosti za rasuđivanje, i to izuzetno, ako sud u vanparničnom postupku utvrdi da je osoba „sposobna shvatiti značenje braka i obaveza koje iz njega proizlaze te da je brak očito u njenom interesu“ (čl. 11. st. 2. PZFBiH).

Za razliku od PZFBiH, druga dva zakona kao neotklonjivu bračnu smetnju normiraju samo nesposobnost za rasuđivanje koja može nastati „zbog duševne bolesti, duševne nerazvijenost ili iz drugih razloga“ (čl. 32. PZRS i čl. 22. PZBD).

52 V. čl. 62. st. 1. i st. 2. Zakona o nasljeđivanju FBiH; čl. 64. st. 1. i st. 2. Zakona o nasljeđivanju RS i čl. 66. st. 1. Zakona o nasljeđivanju Brčko distrikta BiH.

53 V. čl. 163. Zakona o nasljeđivanju FBiH i čl. 154. Zakona o nasljeđivanju RS. Zakon o nasljeđivanju Brčko distrikta BiH ne sadrži navedenu odredbu.

54 V. čl. 177. st. 2. PZFBiH; čl. 194. st. 2. PZRS; čl. 158. st. 2. PZBD.

55 V. čl. 198. st. 3. PZFBiH; čl. 215. st. 2. PZRS; čl. 179. st. 3. PZBD.

56 V. čl. 198. st. 4. PZFBiH; čl. 215. st. 3. PZRS; čl. 179. st. 4. PZBD.

prihoda koristi onim redom kako je to zakonom normirano.⁵⁷ Utvrđeni redosljed korištenja sredstava za podmirenje životnih troškova štićenika s jedne strane pomaže staratelju da u svakom trenutku zna gdje i kako može osigurati materijalna sredstva za životne potrebe štićenika, a s druge strane štiti imovinu štićenika koja se može koristiti tek kad su iscrpljene prethodne mogućnosti. Ako štićenik nema imovinu, izdaci za njegove životne potrebe i provođenje mjera podmiruju se iz sredstava socijalne zaštite. Drugi izvori prihoda, kao posljednji izvor za podmirenje životnih potreba štićenika koji zakon navodi, mogu biti različiti pokloni, nagrade i ostali izvori stečeni na način koji je dopušten zakonom.

Podnošenje izvještaja i polaganje računa o radu jedna je od karakteristika vršenja starateljske dužnosti, koja je pod kontinuiranom kontrolom i nadzorom organa starateljstva. Stoga je staratelj dužan organu starateljstva svake godine, ali i u svim slučajevima kada to od njega zatraži organ starateljstva, podnijeti izvještaj o svom radu i o stanju štićenikove imovine. U slučajevima neposrednog vršenja starateljstva, izvještaj podnosi osoba zaposlena u organu starateljstva koju je ovaj organ imenovao za vršioca dužnosti staratelja.⁵⁸

Prema porodičnim zakonima u BiH moguće je razlikovati sljedeće tri vrste izvještaja staratelja o vršenju starateljske dužnosti: redovni, vanredni i konačni izvještaj. Sadržaj izvještaja zavisi od toga da li se podnosi za štićenika kome je oduzeta ili za štićenika kome je ograničena poslovna sposobnost.

Redovni izvještaj mora sadržavati opis stanja vezano za ličnost štićenika, odnosno ukupne aktivnosti i način brige, iz čega će se jasno vidjeti kako se staratelj brine o ličnosti štićenika i zaštiti njegovih interesa, posebno o njegovom zdravlju. Izvještaj također sadrži i dio koji se odnosi na upravljanje i raspolaganje imovinom štićenika, pa stoga mora sadržavati podatke o svim štićenikovim prihodima i rashodima u protekloj godini te trenutnom stanju štićenikove imovine, uz svu neophodnu prateću dokumentaciju.⁵⁹

Vanredni izvještaj, za razliku od redovnog izvještaja koji staratelj podnosi svake godine za prethodnu godinu, staratelj podnosi na zahtjev organa starateljstva, najčešće u slučajevima kada organ starateljstva posumnja da staratelj starateljsku dužnost ne obavlja na odgovarajući način. Međutim,

57 Sredstva se pribavljaju iz: 1. Prihoda štićenika; 2. Sredstava dobivenih od osoba koje su obavezne izdržavati štićenika; 3. Imovine štićenika; 4. Sredstava dobivenih za štićenika po osnovu socijalne zaštite; 5. Drugih izvora (čl. 174. PZFBiH; čl. 189. i čl. 229. PZRS; čl. 155. PZBD).

58 V. čl. 180. st. 1. i čl. 165. st. 4. PZFBiH; čl. 195. PZRS; čl. 161. st. 1. i čl. 146. st. 4. PZBD.

59 V. čl. 180. st. 3. PZFBiH; čl. 195. st. 3. PZRS; čl. 161. st. 3. PZBD.

kod ovog izvještaja nijedan od zakona ne utvrđuje rok za njegovo podnošenje, od dana prijema zahtjeva o obavezi podnošenja izvještaja.

Konačni izvještaj staratelj podnosi po prestanku dužnosti staratelja ili po prestanku starateljstva. Ovaj izvještaj je posebno vezan za stanje šticećenikove imovine, gdje je neophodno priložiti i odgovarajuću dokumentaciju, ali i za druge radnje koje se tiču posebno ličnosti šticećenika.⁶⁰ Staratelj kome je prestala dužnost obavezan je podnijeti izvještaj i predati svu imovinu na upravljanje organu starateljstva,⁶¹ odnosno položiti račun o svom radu organu starateljstva.⁶² Pritom nijedan od zakona ne normira decidirano smjernice šta treba sadržavati ovaj izvještaj.

Kod podnošenja godišnjeg izvještaja isti zakoni normiraju da izvještaj mora sadržavati pokazatelje iz kojih je vidljivo da se staratelj brine o ličnosti šticećenika, zaštiti njegovih interesa, uslovima smještaja, zdravlju, obrazovanju, kao i o pitanjima vezanim za imovinu šticećenika. To se posebno odnosi na podatke o upravljanju i raspolaganju šticećenikovom imovinom, kao i podatke o svim prihodima i rashodima u prethodnoj godini, te o konačnom stanju šticećenikove imovine.⁶³ Nakon prijema godišnjeg izvještaja od staratelja, organ starateljstva je obavezan savjesno razmotriti izvještaj i prema potrebi poduzeti odgovarajuće mjere za zaštitu interesa šticećenika.⁶⁴

60 V. čl. 185. st. 1. PZFBiH; čl. 200. st. 1. PZRS; čl. 165. st. 5. PZBD.

61 Čl. 184. st. 5. PZFBiH; čl. 165. st. 5. PZBD.

62 Čl. 199. st. 3. PZRS.

63 Čl. 180. st. 2. i st. 3. PZFBiH; čl. 195. st. 2. i st. 3. PZRS; čl. 161. st. 2. i st. 3. PZBD.

64 Čl. 180. st. 4. PZFBiH; čl. 195. st. 4. PZRS; čl. 161. st. 4. PZBD.

Tabela 3. Dužnosti staratelja osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost u bosanskohercegovačkom porodičnom zakonodavstvu

Redni broj	Članovi u porodičnim zakonima u BiH	Dužnosti staratelja (sukladno sadržaju odluka suda o oduzimanju poslovne sposobnosti i rješenju CSR)	Primjedbe
1.	PZ FBiH: čl. 171. PZ RS: čl. 210. PZ BD: čl. 174.	Starati se o ličnosti šticećenika (liječenjem, zbrinjavanjem i osposobljavanjem za samostalan život i rad), kao i njegovim pravima, obavezama i interesima, i upravljati imovinom šticećenika	
2.	PZ FBiH: čl. 176. st. 2. PZ RS: čl. 193. st. 2. PZ BD: čl. 152. st. 2.	Prije poduzimanja svakog važnijeg posla, kada je to moguće, uzeti u obzir mišljenje šticećenika ako je ovaj sposoban shvatiti o čemu se radi	
3.	PZ FBiH: čl. 174. PZ RS: čl. 189. i čl. 229. PZ BD: čl. 155.	Uz pomoć CSR-a, poduzimati sve potrebne mjere da se pribave sredstva neophodna za izdržavanje šticećenika (prihodi i imovina šticećenika, sredstva dobijena po osnovu socijalne zaštite itd.)	Staratelj ni po jednom od tri zakona nije dužan izdržavati šticećenika, osim ako mu je on bračni ili vanbračni partner ili blizak srodnik kojeg je po zakonu dužan izdržavati
4.	PZ FBiH: čl. 175. RS: čl. 192. PZ BD: čl. 150.	Zastupati šticećenika	
5.	PZ FBiH: čl. 180. st. 1. PZ RS: čl. 195. PZ BD: čl. 161. st. 1.	Podnositi izvještaj o svom radu	

Analizom zakonskih odredaba sva tri aktuelna porodična zakona u BiH može se zaključiti da se nadzor nad radom staratelja od organa starateljstva vrši na neposredan i posredan način, s ciljem da se u što je moguće većoj mjeri ispoštuju prava i interesi osobe kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. U istom kontekstu, organ starateljstva je, bez obzira na obavezu staratelja da redovno podnosi izvještaj, dužan pratiti i prilike u kojima štićenik živi, povremeno i obilaziti štićenika ne samo po službenoj dužnosti nego i u slučajevima kad to zatraži staratelj ili sam štićenik i na taj način, ličnim uvidom, kontrolirati kako staratelj vrši starateljske dužnosti prema štićeniku.⁶⁵

Uz navedeno, sva tri porodična zakona u BiH normiraju i mogućnost prigovora na rad staratelja, što je također jedno od sredstava kontrole njegovog rada.

Zaključak

Prezentirana analiza dužnosti i ovlaštenja staratelja osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, koja je u sva tri porodična zakona u BiH široko postavljena, jasno pokazuje da se starateljskom zaštitom ljudska prava štićenika, umjesto odlučivanjem uz podršku, štite primjenom zamjenskog odlučivanja, što je u suprotnosti s odredbama CRPD-a. Uz navedeno, zakonom propisana mogućnost da se nekoj osobi oduzme ili ograniči poslovna sposobnost, pored nepoštivanja principa različitosti, stvara pretpostavke za nastanak niza dalekosežnih posljedica koje pogađaju koliko samu osobu, njezinu ličnost i ljudsko dostojanstvo toliko i njezin status, uloge i odnose posebno unutar porodičnog ali i šireg socijalnog okruženja. Ovo se na prvom mjestu odnosi na osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost. One nemaju mogućnost samostalnog ostvarivanja brojnih prava i samostalnog donošenja odluka s obzirom na to da je prema sva tri porodična zakona u BiH staratelj ovlašten u ime i za račun štićenika zaključivati pravne poslove. Za one pravne poslove koje staratelj ne može sam zaključivati potrebno je odobrenje organa starateljstva. Jednostavno rečeno, brojne zakonom propisane dužnosti staratelja najkonkretnije govore o obespravljenosti štićenika koja ga čini pravno nevidljivom osobom, subjektom koji nije priznat pred zakonom, čija autonomija, samoodređenje, volja, preferencije i ljudsko dostojanstvo ne postaje.

65 V. čl. 180. st. 5. PZFBiH; čl. 195. st. 5. PZRS; čl. 161. st. 5. PZBD.

Uz navedeno, budući da su u fokusu ovog rada, pored dužnosti staratelja osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, vrste, odnosno klasifikacija i izbor staratelja, pri čemu ističemo da je u Republici Srpskoj u završnoj proceduri usvajanje novog porodičnog zakona koji će, prema raspoloživim informacijama, stupiti na snagu 1. septembra 2023. godine, analiza zakonskih odredaba sva tri porodična zakona u BiH pokazuje da je posebno zakonski postupak izbora staratelja manjkav i neodređen. To se prvenstveno odnosi na sljedeće:

Nijedan od zakona u slučajevima kada se za vršenje dužnosti staratelja imenuje osoba zaposlena u organu starateljstva, osim da to mora biti stručna osoba, ne normira neki drugi uslov, npr. koje stručne osobe (profil stručnjaka) zaposlene u organu starateljstva mogu vršiti dužnosti staratelja i koje kriterije osim stručnosti trebaju ispunjavati.

Porodični zakoni u BiH također normiraju da se osobi s oduzetom ili ograničenom poslovnom sposobnošću za staratelja ne može imenovati osoba čiji su interesi u suprotnosti sa interesima štíćenika, što upućuje na pretpostavku da je u praksi organa starateljstva, prije imenovanja staratelja, provjera takve mogućnosti obavezna. Međutim, kako sva tri zakona normiraju da organ starateljstva, ako to zahtijevaju interesi štíćenika i okolnosti slučaja, dužnost staratelja vrši neposredno, na način da za vršenje dužnosti staratelja imenuje osobu zaposlenu u organu starateljstva, čini se da u navedenom slučaju dolazi do suprotnosti interesa vršioca dužnosti staratelja i štíćenika jer organ starateljstva, pored ostalog, kontrolira svog zaposlenika u vršenju dužnosti staratelja. U navedenoj situaciji to znači da je organ starateljstva tijelo koje istovremeno zastupa osobu, vodi postupak za stavljanje pod starateljstvo i imenovanje staratelja i donosi odluku o imenovanju staratelja.

Nepoštivanje volje/želja štíćenika u bosanskohercegovačkom porodičnom zakonodavstvu posebno se ogleda u zakonskom normiranju da osoba kojoj je odlukom suda oduzeta poslovna sposobnost ne može podnijeti žalbu protiv odluke organa starateljstva o imenovanju staratelja. S tim u vezi, zakonska odredba da će organ starateljstva pri imenovanju staratelja uzeti u obzir mišljenje/želje štíćenika, ako je sposoban shvatiti o čemu se radi, kao i mišljenje bliskih srodnika štíćenika, ne može biti zamjena za ostvarivanje prava štíćenika na samostalno ulaganje žalbe na odluku o imenovanju staratelja. Ovo posebno što nijedan od zakona ne normira decidiranu obavezu poštivanja želja štíćenika, čak i u slučajevima kada ih štíćenik može izraziti i shvatiti o čemu se radi. Za razliku od navedenog, osoba kojoj je odlukom suda ograničena poslovna sposobnost može uložiti žalbu

protiv odluke o imenovanju staratelja ako joj ovo pravo nije uskraćeno odlukom organa starateljstva. Lepeza dužnosti i ovlaštenja staratelja, pored navedenog, proizlazi i iz drugih manjkavosti u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu iz oblasti starateljstva, među kojima su sljedeće:

Donošenje sudske odluke o oduzimanju ili ograničenju poslovne sposobnosti na neodređeni period, bez obaveze provjeravanja zdravlja štićenika, s obzirom na razloge oduzimanja poslovne sposobnosti utvrđene od jednog nadležnog ljekara, ima za posljedicu da ove osobe, gotovo u pravilu, ostaju pod starateljskom zaštitom do okončanja života.

Nepostojanje decidiranih odredaba o ovlaštenjima i obavezama staratelja koje bi bile ograničene samo na područja u kojima je štićeniku potrebna pomoć, posebno kod starateljstva nad osobama kojima je poslovna sposobnost ograničena. Nenormiranje decidiranih odredaba o obavezama staratelja da periodično, s precizno utvrđenim vremenskim intervalima, posjećuje punoljetnog štićenika i s njim održava kontakt.

Nenormiranje mogućnosti da se starateljstvo prilagodi konkretnim potrebama štićenika i stepenu njegove sposobnosti kao i nepostojanje vremenskog ograničenja starateljstva nad punoljetnim osobama uz obavezu njegovog periodičnog preispitivanja.

Sve navedeno upućuje na zaključak da se za osobe koje su pod starateljskom zaštitom zbog oduzete ili ograničene poslovne sposobnosti kao jedino rješenje, u cilju poštivanja njihovog dostojanstva, ljudskih prava i različitosti, a posebno principa jednakost pred zakonom, kao neophodna nameće reforma bosanskohercegovačkog zakonodavstva u oblasti starateljstva. Jednom riječju, samo na ovaj način, sukladno međunarodnim standardima, umjesto starateljske zaštite, odnosno zamjenskog odlučivanja, bila bi obezbijedena podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti za one osobe s invaliditetom kojima je to potrebno.

Literatura

- Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D., Korać Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo* (treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Zagreb: Narodne novine dd.
- *Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu* (2014). Sarajevo: *My Right-Empowers People with Disabilities*. Dostupno na: <http://www.myright.ba/uimages/Alternativni%20izvjestaj%20o%20primjeni%20Konvencije%20u%20BiH.pdf> (Pristupljeno 22. 4. 2023)
- Bakić, V. (1985). *Porodično pravo u SFRJ*, Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Savremena administracija.
- Mladenović, M. (1989). *Porodično pravo u Jugoslaviji*, (četvrto dopunjeno izdanje). Beograd: Naučna knjiga.
- Porodični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 23/07.
- Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 35/05, 41/05, 31/14 i 32/19.
- Porodični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 54/02, 41/08 i 63/14.
- Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 17/08, 39/09 i 2/10 – prečišćen tekst.
- Traljić, N., Bubić, S. (2007). *Roditeljsko i starateljsko pravo*. Sarajevo: Magistrat.
- UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*), *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori*, br. 11/09.
- Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (1995). Dostupno na: <https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/vazniji-propisi/Ustav%20BiH%20-%20B.pdf> (Pristupljeno 17. 3. 2023)
- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 1/94, 13/97, 5/98, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05 i 88/08.

- Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 i 48/11.
- Zakon o nasljeđivanju Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 36/17.
- Zakon o nasljeđivanju u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 80/14 i 32/19.
- Zakon o nasljeđivanju Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 1/09, 55/09, 91/16, i 92/19.
- Zakon o notarima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 09/03 i 17/06.
- Zakon o notarima Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 45/02 i 30/16.
- Zakon o notarskoj službi u Republici Srpskoj, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 28/21.
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 38/11, 9/13, 27/14, 3/15, 50/18, 34/19, 16/20, 5/23 i 7/2.
- Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 40/10.
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 57/22.